

ΠΑΝΩ ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ

Ο εκσυγχρονισμός, όπως όλες οι κεντρικές έννοιες στις κοινωνικές επιστήμες είναι όρος πολυσήμαντος, δηλαδή έχει διαφορετικό νόημα ανάλογα με τα θεωρητικά πλαίσια στα οποία λειτουργεί.

Γι' αυτό το λόγο θα προσπαθήσω να εξετάσω τον εκσυγχρονισμό κάνοντας μια σειρά από συγκρίσεις που θα βοηθήσουν να συνδέσουν την γενική έννοια του σύγχρονου με θεωρίες που ασχολούνται με το πώς διάφορες κοινωνίες έγιναν σύγχρονες ή προσπαθούν να γίνουν σύγχρονες. Με άλλα λόγια θα προσπαθήσω να συνδέσω την έννοια του σύγχρονου με θεωρίες που εξετάζουν την κοινωνικο-οικονομική και πολιτική εξέλιξη και των αναπτυγμένων χωρών της Δύσης και των λεγόμενων υποανάπτυκτων ή αναπτυσσόμενων κοινωνιών του Τρίτου Κόσμου.

Οι συγκρίσεις που θα κάνω θα είναι τέσσερις:

1. Θα συγκρίνω το σύγχρονο με το πρωτόγονο δείχνοντας τις διασυνδέσεις της διάκρισης αυτής με τις νεο-εξελικτικές θεωρίες του εκσυγχρονισμού (Modernisation Theories)

2. Θα συγκρίνω το σύγχρονο με το ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ πώς αυτή αυτή η διάκριση εντάσσεται σε μια προβληματική γύρω από την ιδιαιτερότητα των βιομηχανικών ή και μεταβιομηχανικών κοινωνιών σε σχέση με τις προ-βιομηχανικές, παραδοσιακές κοινωνίες.

3. Θα συγκρίνω τον πρώιμο με τον ύστερο εκσυγχρονισμό δείχνοντας τις σχέσεις της διάκρισης αυτής με τις ΝΕΟ-ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ θεωρίες της εξάρτησης.

4. Θα κάνω μια διάκριση μεταξύ αποτυχημένου και πετυχημένου ύστερου εκσυγχρονισμού συνδέοντας αυτή την τελευταία διάκριση με θεωρήσεις που προσπαθούν να ξεπεράσουν τις αντινομίες και υπερχνικεύσεις και των νεο-εξελικτικών και των νεοΜαρξιστικών θεωριών της ανάπτυξης.

Θα τελειώσω λέγοντας δύο λόγια για την ελληνική περίπτωση καθώς και για το πρόβλημα του λεγόμενου ευρωκεντρικού χαρακτήρα της έννοιας του εκσυγχρονισμού.

1. Το σύγχρονο/πρωτόγονο και η διασύνδεσή του με τις νεοεξελικτικές θεωρίες του εκσυγχρονισμού.

Α) Την σύγκριση ή μάλλον την αντίθεση μοντέρνο / πρωτόγονο την βλέπει κανείς συχνά στις διάφορες κοινωνιολογικές εξελικτικές θεωρίες του 19ου αιώνα. Η βάση σ' αυτές τις θεωρίες είναι η έννοια της δομικής και λειτουργικής διαφοροποίησης όπως οι κοινωνίες εξελίσσονται και γίνονται πιο πολύπλοκες. Κατ' αυτή

Θεώρηση οι πρωτόγονες κοινωνίες έχουν πολύ χαμηλό βαθμό κοινωνικής διαφοροποίησης με την έννοια πως όλες οι λειτουργίες (οικονομικές, πολιτικές, θρησκευτικές) που είναι αναγκαίες για την βιολογική και κοινωνική αναπαραγωγή τους πραγματοποιούνται στα πλαίσια ενός μη διαφοροποιημένου, ολικά περιεκτικού συστήματος συσχέτισης. Όπως αυτά τα μη διαφοροποιημένα κοινωνικά συστήματα εξελίσσονται και γίνονται πιο πολύπλοκα, βλέπουμε μια διαδικασία δομικής και λειτουργικής διαφοροποίησης: δηλ. κοινωνικές λειτουργίες αποσπώνται από το οικογενειακό θεσμικό πλαίσιο και ενσωματώνονται σε πιο ειδικευμένους θεσμούς όπως το κράτος, την επιχείρηση, της εκκλησία, το σχολείο κτλ.

2. Για να δώσω ένα πιο συγκεκριμένο παράδειγμα κοινωνικής διαφοροποίησης, στην βιομηχανική Ευρώπη ένας διαδιδόμενος τρόπος παραγωγής βιοτεχνικών προϊόντων ήταν η κατ' οίκον παραγωγή (domestic ή putting-out system). Σ' αυτό το σχετικό μη διαφοροποιημένο σύστημα υπήρχε ταύτιση της οικονομικής και της οικογενειακής μονάδας, αφού ο άμεσος παραγωγός εργαζόταν κατ' οίκον και ήταν στις περισσότερες περιπτώσεις, αρχηγός της οικογένειας, οικονομικός διευθυντής και κύριος των μέσων παραγωγής. Όπως, είναι γνωστό, με την βιομηχανική επανάσταση και την εξάπλωση του σύγχρονου εργοστασίου, έχουμε μια σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ οικογενειακών και οικονομικών ρόλων, ένα πέρασμα π.χ. από τον ολικά - περιεκτικό ρόλο πατέρα-παραγωγού-ιδιοκτήτη των μέσων παραγωγής, στους γεωγραφικά και δομικά διαφοροποιημένους ρόλους του πατέρα και προλεταριάτου.

Β) Οι θεωρητικοί του εκσυγχρονισμού επηρεασμένοι από τις κλασικές εξελικτικές θεωρίες καθώς και προσπάθησαν να αναλύσουν την ανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου από το πρίσμα της κοινωνικής διαφοροποίησης. Είναι οι λεγόμενες Modernisation theories που ήταν της μόδας στις δεκαετίες του '50 και του '60 υποστήριζαν πως οι χώρες του τρίτου κόσμου, από τη στιγμή που θα ενσωματωθούν στην παγκόσμια αγορά θα ακολουθήσουν λίγο, πολύ την πορεία των ήδη βιομηχανοποιημένων δυτικών κοινωνιών:

Δηλαδή αρχά ή γρήγορα η εξάπλωση του δυτικού κεφαλαίου, τεχνολογίας και κουλτούρας θα γεφυρώσουν το χάσμα ανάμεσα στις αγροτικές και τις βιομηχανικές κοινωνίες και οι "υπό ανάπτυξη" χώρες θα ανέβουν εξελικτική κλίμακα και θα περάσουν από τα ίδια στάδια που πέρασε η Ευρώπη του 18ου και του 19ου αιώνα.

Και αν οι οικονομολόγοι του εκσυγχρονισμού όπως ο ROSTON προσπάθησαν να μετρήσουν την εξελικτική πρόοδο κάθε χώρας με τεχνολογικούς δείκτες όπως το κατά κεφαλή εισόδημα ή την κατανάλωση ενέργειας, κοινωνιολόγοι όπως ο ELSENSTADT ή ο SMELSER προσπάθησαν να τοποθετήσουν μια συγκεκριμένη χώρα στην εξελικτική κλίμακα μετρώντας το βαθμό διαφοροποίησης των θεσμών του κοινωνικού συστήματος, το βαθμό δυτικοποίησης του πολιτισμικού συστήματος και το βαθμό ατομικοποίησης του συστήματος της

2. ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ \ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ.

Α) Η ιδέα όμως του σύγχρονου και του εκσυγχρονισμού χρησιμοποιήθηκε από ιστορικούς και κοινωνικούς επιστήμονες, όπως τον HOBBSBAUM και τον B. MOORE που διαφωνούν με τις εξελικτικές θεωρίες του Parsons και προσπαθούν με όρο σύγχρονο να εντοπίσουν εκείνα τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τις παραδοσιακές κοινωνίες από τις κοινωνίες που αναπτύχθηκαν στην Δύση μετά την Αγγλική Βιομηχανική και την Γαλλική Επανάσταση.

Κατ' αυτούς ο εκσυγχρονισμός συνεπάγεται την σταδιακή εξαφάνιση της τοπικής παραδοσιακής, τον μετασχηματισμό των "υπηκόων" σε πολίτες και γενικά την κινητοποίηση και ένταξη της πλειοψηφίας ενός πληθυσμού σε μια ευρύτερη οικονομική, πολιτική και πολιτιστική πράξη που συνήθως ονομάζουμε Κράτος-Εθνος.

Το Κράτος - Εθνος διαφέρει ριζικά από όλα τα προ-βιομηχανικά, παραδοσιακά κράτη στο ότι τα τελευταία, όσο αυταρχικά και αν ήταν, δεν κατόρθωσαν ποτέ να συγκεντρώσουν πόρους σε βαθμό που να διεισδύσουν αποτελεσματικά και σε βάθος στην "περιφέρεια" μιας κοινωνίας. Ετσι π.χ. είτε κοιτάξουμε τις απολυταρχικές μοναρχίες της Ευρώπης του Ancien Regime ή τον κρατικό μηχανισμό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η κεντρική διοίκηση σ' όλες αυτές τις επικράτειες ήταν μικροσκοπική και υποτυπώδης σε σχέση με την σύγχρονη, διοικητική μηχανή του κράτους. Μόνο το σύγχρονο κράτος - έθνος κατόρθωσε να διεισδύσει την περιφέρεια και να κινητοποιήσει αυτούς που είναι κάτω από την κυριαρχία του σε βαθμό που οι τελευταίοι να ταυτίζονται λιγότερο με την τοπική κοινότητα και περισσότερο με το εθνικό κέντρο.

Βέβαια αυτή η πρωτοφανής κινητοποίηση στο πολιτικό επίπεδο προϋποθέτει παρόμοιες αλλαγές στο οικονομικό και στο πολιτιστικό. Ετσι η Αγγλική Βιομηχανική Επανάσταση, επιφέροντας την μαζική είσοδο του κεφαλαίου από το εμπόριο στην παραγωγή [πράγμα που εσήμαινε την κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής] επέφερε μια παρόμοια κινητοποίηση του πληθυσμού καταστρέφοντας τον οικονομικό τοπικισμό και δημιουργώντας ένα ενιαίο οικονομικό χώρο παραγωγής και διανομής σε εθνικό επίπεδο. Και βλέπουμε μια παρόμοια κινητοποίηση στον πολιτιστικό χώρο με την δημιουργία εθνικών συστημάτων παιδείας που υπέσκαψαν τον πολιτιστικό τοπικισμό και βοήθησαν στην κατασκευή υποκειμένων προικισμένων με μια "σύγχρονη" εθνική παρά με μια παραδοσιακή, τοπικιστική κουλτούρα και νοοτροπία.

Β) Τέλος κατά πολύ γενικό και απλουστευτικό τρόπο μπορούμε να πούμε πως στη Δύση αυτή η τεράστια κινητοποίηση και ένταξη του πληθυσμού στο κράτος - έθνος έγινε κατά τέτοιο τρόπο ώστε πολιτικά, κοινωνικο-οικονομικά και πολιτιστικά δικαιώματα (που στην προβιομηχανική περίοδο ήταν περιορισμένα στο επίπεδο μερικών ελίτ) επεκτάθηκαν κατά θεαματικό τρόπο στα κατώτερα στρώματα. Αυτή η επέκταση δικαιωμάτων είτε έγινε εκ των "άνω" κυρίως μέσω του ανταγωνισμού διαφόρων ελίτ που προσπαθούσαν να κερδίσουν την υποστήριξη των μαζών στις διαμάχες τους σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο, είτε εκ των "κάτω" μέσω της πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης των εργατικών τάξεων της πόλης και της υπαίθρου. Βέβαια

η επέκταση των δικαιωμάτων ήταν σταδιακή και άνιση. Στις περισσότερες χώρες η μάχη για την κατάκτηση δικαιωμάτων από τις κατώτερες τάξεις άρχισε από το πολιτικό επίπεδο - με αγώνες π.χ. για την κατάκτηση του δικαιώματος της ψήφου και της συγκρότησης εργατικών σωμάτων. Μετά πέρασε στο κοινωνικό επίπεδο με στόχο τη συγκρότηση του κράτους πρόνοιας - και τέλος, η μάχη πέρασε σ' ένα πιο σφαιρικό επίπεδο με αγώνες και κινήματα που στοχεύουν (α) στην καλλιτέρευση της ποιότητας ζωής (π.χ. το οικολογικό κίνημα), (β) στον βαθύ εκδημοκρατισμό όχι μόνο του πολιτεύματος αλλά και της οικονομίας και κοινωνίας (π.χ. κινήματα για την ισότητα των φύλων, για κατάργηση φυλετικών διακρίσεων, για την συμμετοχή των εργαζομένων στις αποφάσεις και κέρδη των επιχειρήσεων κλπ.), (γ) στην καταπολέμηση ενός τύπου αλλοτρίωσης του σύγχρονου ανθρώπου που σχετίζεται με την τεχνοκρατική κουλτούρα, τον επιστημονισμό και τον άκρατο καταναλωτισμό.

3. Ο ΠΡΩΙΜΟΣ ΚΑΙ ΥΣΤΕΡΟΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ.

Α) Αυτό το τελευταίο σημείο μας οδηγεί στην τρίτη σύγκριση: Την σύγκριση μεταξύ πρώιμου και ύστερου εκσυγχρονισμού. Αν στρέψουμε την προσοχή μας σε χώρες που μπήκαν στο δρόμο για την ανάπτυξη σχεδόν ένα αιώνα αρχότερα από τη Δυτική Ευρώπη (και εδώ μπορούμε να συμπεριλάβουμε την Ελλάδα και άλλες ημιπεριφερειακές κοινωνίες στην Ευρώπη Λ. Αμερική και Ασία) σ' αυτές τις περιπτώσεις για διάφορους λόγους που δεν έχω τον καιρό να αναπτύξω, η δημιουργία του κράτους-έθνους πήρε διαφορετική μορφή, με την έννοια πως το "Σύγχρονο" δεν κατόρθωσε να περιθωριοποιήσει αποτελεσματικά το "Παραδοσιακό", απλώς κατόρθωσε να συνυπάρχει με αυτό σε μια ασταθή ισορροπία.

Ετσι στο πολιτικό επίπεδο το κράτος διείδυσε μεν στην περιφέρεια, αλλά δεν κατόρθωσε να εξαλείψει ή να περιθωριοποιήσει τα στοιχεία της πατρωνίας και ρουσφετολογίας που ήταν κυρίαρχα στις παραδοσιακές μορφές κυριαρχίας. Με άλλα λόγια η εξάπλωση πολιτικών δικαιωμάτων στα λογικά στρώματα ήταν πολύ πιο περιορισμένη και επομένως η ένταξη του πληθυσμού στο κέντρο έγινε κατά πολύ πιο κάθιστο και αυταρχικό τρόπο. Και αυτό ισχύει όχι μόνο για χώρες που δεν εφήρμοσαν δημοκρατικούς θεσμούς, αλλά και για χώρες όπως η Ελλάδα, όπου ο Δυτικός Κοινοβουλευτισμός πήρε σχετικά γερές ρίζες.

Και βλέπουμε παρόμοιες διαδικασίες στο οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο. Στο οικονομικό επίπεδο π.χ., η εξάπλωση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής δημιούργησε μεν ένα ενιαίο οικονομικό χώρο, αλλά δεν κατόρθωσε να καταστρέψει ή να ορθολογικοποιήσει τους μη καπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής, ιδίως τον τεράστιο χώρο της μικροβιοτεχνίας. (Αυτό μεν οι μαρξιστές οικονομολόγοι αποκαλούν απλή εμπροσματική παραγωγή). Αυτός ο χώρος, αντίθετα με τη Δύση, ούτε περιορίζεται ριζικά ούτε και ορθολογικοποιείται. Και αυτό βέβαια σημαίνει την δραματική ένταση κοινωνικών ανισοτήτων και την αποτυχία δημιουργίας κράτους - πρόνοιας, δηλ. την αποτυχία εξάπλωσης κοινωνικών δικαιωμάτων στα κατώτερα στρώματα.

Τέλος στο ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ βλέπουμε πάλι, μέσω του εθνικού συστήματος παιδείας και των μαζικών μέσων επικοινωνίας, την δημιουργία ενός ενιαίου πολιτιστικού χώρου - αλλά αυτός ο ενιαίος χώρος χαρακτηρίζεται από ένα μείγμα παραδοσιακών και σύγχρονων νοοτροπιών που αποπροσανατολίζουν το υποκείμενο και το κάνουν να αισθάνεται ότι έχασε την παραδοσιακή χωρίς να αποκτήσει μια συγκεκριμένη σύγχρονη ταυτότητα.

Για παράδειγμα το πέρασμα από την παραδοσιακή ηθική της ντροπής (όπου ο κοινωνικός έλεγχος δεν είναι εσωτερικευμένος) στην σύγχρονη ηθική της συναίνεσης (όπου έχουμε εσωτερικευση των κοινωνικών ελέγχων) γίνεται κατά τέτοιο τρόπο που τελικά τα άτομα οδηγούνται σε μια κατάσταση ανομίας ή αμοραλισμού, όταν δεν λειτουργούν αποτελεσματικά ούτε οι εξωτερικοί αλλά ούτε και οι εσωτερικοί έλεγχοι.

Β) Από αυτό το πρίσμα των ποιοτικών διαφορών μεταξύ πρώιμου και ύστερου εκσυγχρονισμού οι νεομαρξιστικές θεωρίες της εξάρτησης μπορούν να θεωρηθούν σαν προσπάθειες ανάλυσης και εξήγησης αυτής της αδυναμίας του ύστερου καπιταλισμού να επιβάλλει πλήρως τη λογική του "σύγχρονου" με τον ίδιο κυρίαρχο τρόπο που την επέβαλε ο πρώιμος δυτικοευρωπαϊκός καπιταλισμός.

Πιο συγκεκριμένα οι θεωρίες αυτές, αντίθετα με τις λεγόμενες modernisation theories, είναι ριζικά αντι-εξελικτικές και απαισιόδοξες.

Και αυτή η οικονομική ανάπτυξη ή υπανάπτυξη των χωρών του τρίτου κόσμου είναι ποιοτικά διαφορετική από την ανάπτυξη των δυτικών χωρών. Και η βασική διαφορά έγκειται ή στην αποτυχία εκβιομηχάνισης ή σε μια εκβιομηχανοποίηση που δεν κατορθώνει να λύσει το πρόβλημα της μαζικής ανεργίας, της φτώχειας και της οικονομικής εξάρτησης από τα μητροπολιτικά κέντρα.

Τέλος, όπως είναι γνωστό οι θεωρίες αυτές προσπαθούν να εξηγήσουν τις ποιοτικές διαφορές μεταξύ πρώιμου και ύστερου καπιταλισμού εστιάζοντας την προσοχή τους στις σχέσεις εκμετάλλευσης και στο διεθνές και στο εθνικό επίπεδο.

4. ΥΣΤΕΡΟΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ: ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΕΣ

Α) Αν κοιτάξουμε τέλος από πρόσφατες θεωρίες που προσπαθούν να ξεπεράσουν τις σχηματοποιήσεις και τις υπεργενικεύσεις και των νεοεξελικτικών και των νεομαρξιστικών θεωριών της ανάπτυξης, αυτές δίνουν έμφαση, στο ότι πρέπει να πάψουμε να βλέπουμε τον Τρίτο Κόσμο σαν ένα ενιαίο και αδιαφοροποίητο χώρο που μπορεί να αναλυθεί με μια καθολική θεωρία.

Το πρόβλημα και αυτής της θεωρητικής είναι να ξεφύγουμε από τις υπεργενικεύσεις τύπου GUNDER FRANK για να κατασκευάσουμε θεωρητικά σχήματα που, χωρίς να είναι μονογραφίες περιγραφικού τύπου, λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τους το ιστορικό και πολιτιστικό πλαίσιο των χωρών των ύστερου εκσυγχρονισμού. Αν δει κανείς τα πράγματα από αυτή τη πιο περιορισμένη σκοπιά, γίνεται προφανές πώς μεταξύ των χωρών του ύστερου εκσυγχρονισμού υπάρχουν τεράστιες διαφοροποιήσεις που πρέπει να εντοπισθούν και να μελετηθούν κατά συστηματικό τρόπο.

Πιο συγκεκριμένα μεταξύ των χωρών που άρχισαν τον εκσυγχρονισμό

τους σχετικά αρχά έχουμε αρκετές περιπτώσεις όπου οι ανισορροπίες και οι ανισότητες που ανέφερα πιο πάνω σαν χαρακτηριστικά της ύστερης ανάπτυξης αποφεύχθηκαν σ' ένα σημαντικό βαθμό.

Πράγματι, αν ρίξει κανείς μια ματιά σε χώρες που ξεκίνησαν σχετικά αρχά και που πέτυχαν λίγο πολύ να ενσωματωθούν σ' αυτό που ονομάζουμε ανεπτυγμένο ή "Πρώτο" κόσμο (π.χ. τις σκανδιναβικές χώρες, την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία και, σε λιγότερο βαθμό τη Νότιο Κορέα και την Ταϊβάν), σ' όλες αυτές τις χώρες βλέπουμε: α) μια πετυχημένη προσπάθεια εκσυγχρονισμού της γεωργίας που εμπεριέχει μια ισοτιμία στα αγροτικά εισοδήματα. Αυτή η ισοτιμία σε συνδυασμό με την αύξηση της παραγωγικότητας, οδήγησε στην πρόωπη δημιουργία μιας σοβαρής εσωτερικής αγοράς για βιομηχανικά προϊόντα.

β) Τη δημιουργία ενός βιομηχανικού τομέα που έχει χερές διασυνδέσεις με το πρωτογενή τομέα και που σε κάποια φάση κατορθώνει να παράγει ένα μικρό αριθμό εξειδικευμένων προϊόντων που είναι ανταγωνιστικά σε διεθνή κλίμακα. γ) Ένα παρεμβατικό αλλά και εξαιρετικά αποτελεσματικό κράτος που παίζει επιτελικό ρόλο στον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη και του γεωργικού και του βιομηχανικού τομέα.

Από την άλλη μεριά στις περιπτώσεις "αποτυχημένης" ανάπτυξης, το κράτος είτε δεν κατορθώνει να εφαρμόσει αγροτικές μεταρρυθμίσεις και να επιφέρει μια σχετική κοινωνική ισοτιμία στον αγροτικό τομέα (όπως στην περίπτωση των περισσότερων λατινοαμερικανικών χωρών) είτε πετυχαίνει μεν να καταρχίσει τη μεγάλη γαιοκτησία, όμως χωρίς να παράσχει στους μικροπαραγωγούς το είδος της τεχνικής και εκπαιδευτικής βοήθειας που ο εκσυγχρονισμός της γεωργίας απαιτεί (αυτή είναι βέβαια η περίπτωση των Βαλκανίων στο Μεσοπόλεμο). Και στις δύο περιπτώσεις το αποτέλεσμα είναι η βραδεία ανάπτυξη μιας εσωτερικής αγοράς για βιομηχανικά προϊόντα και η εν γένει καχεκτική διασύνδεση γεωργίας και βιομηχανίας.

Αυτό που πρέπει να τονισθεί είναι ότι η αποτυχία του οικονομικού εκσυγχρονισμού έχει αρνητικές επιπτώσεις στη δομή του κράτους. Γιατί οι αρνητικές ή καχεκτικές διασυνδέσεις μεταξύ γεωργίας και βιομηχανίας σημαίνουν, μεταξύ των άλλων, την αδυναμία του βιομηχανικού τομέα, να απορροφήσει το εργατικό δυναμικό που πλεονάζει στη γεωργία. Το αποτέλεσμα είναι η υπερόγκωση της διοικητικής μηχανής και η ένταση των ρουσφετολογικών/πελατιακών χαρακτηριστικών του κράτους. Με άλλα λόγια δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος: όσο περισσότερο το κράτος αποτυγχάνει να εκσυγχρονήσει τη γεωργία και να την διασυνδέσει θετικά με τη βιομηχανία τόσο περισσότερο αποκτά αντιαναπτυξιακά χαρακτηριστικά που καθιστούν ακόμα πιο δύσκολο τον εκσυγχρονισμό και της οικονομίας και αυτού του ίδιου του κράτους.

Πριν από μερικές δεκαετίες ο Gerschenkron, ερευνώντας τους τρόπους εκβιομηχάνισης στον ευρωπαϊκό χώρο, ανέπτυξε την υπόθεση ότι όσο πιο αρχά ξεκινάει μια χώρα το δρόμο για την ανάπτυξη, τόσο πιο πολύ είναι αναγκασμένη να κινητοποιήσει τους πόρους της εκ των "άνω", δηλαδή με το κράτος ή και με άλλους δημόσιους ελεγχόμενους οργανισμούς να παίζουν τον πρωταρχικό ρόλο. Νομίζω πως αυτή η θεωρία ισχύει και σήμερα για όλες τις χώρες που άρχισαν κάπως αξιοποιημένα την ανάπτυξη τους. Το μόνο που πρέπει

κανείς να προσθέσει στην υπόθεση του Gerschenkron, είναι πώς μερικά κράτη είναι πιο ικανά από άλλα στο να εφαρμόσουν με αποτελεσματικό τρόπο μια στρατηγική "καθυστερημένης" ανάπτυξης. Και πώς, σε τελευταία ανάλυση, η δομή και ο τρόπος ελέγχου της κρατικής μηχανής είναι οι κύριοι παράγοντες που εξηγούν γιατί οι χώρες που ξεκίνησαν εξίσου αρχά και με παρόμοιους πόρους το δρόμο της εκβιομηχάνισης έχουν άνισες αναπτυξιακές επιδόσεις.

Β) Αν κοιτάξουμε απ' αυτή τη σκοπιά την ελληνική περίπτωση μπορούμε να πούμε πώς η Ελλάδα απέτυχε να χρησιμοποιήσει τους πόρους από το εξαγωγικό εμπόριο του 19ου αιώνα για να εκσυγχρονήσει τη γεωργία και να δημιουργήσει ένα διεθνώς ανταγωνιστικό βιομηχανικό τομέα οργανικά συνδεδεμένο με την υπόλοιπη οικονομία. Ο κύριος λόγος αυτής της αποτυχίας δεν βρίσκεται τόσο στον "κομπραδόρικο" χαρακτήρα της αστικής τάξης, τη δυσλειτουργία των αγορών, την έλλειψη πλουροπαράγωγικών πηγών, κλπ. βρίσκεται μάλλον στη δομή και λειτουργία του κράτους. Δεδομένης της αξιοποιημένης εκβιομηχάνισης της χώρας, η μόνη πιθανότητα σχετικά αυτόνομης ενσωμάτωσής της στην παγκόσμια οικονομία ήταν εκ των άνω, μέσω ενεργούς κρατικής επέμβασης. Μιας επέμβασης που θα αποσκοπούσε όχι στην υπονόμευση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, αλλά στην ανάπτυξή της κατά τρόπο που θα οδηγούσε στον εκσυγχρονισμό και την ισόρροπη ανάπτυξη της οικονομίας.

Αυτού του είδους την κατευθυντήρια γραμμή το κράτος ήταν και εξακολουθεί να είναι ανίκανο να υλοποιήσει. Η διαίωσιση των αυταρχικών/δεσποτικών χαρακτηριστικών του, ο έλεγχος του από πελατειακά/λαϊκιστικά κόμματα και οι κολοσιώδεις διαστάσεις του το κάνουν να μοιάζει μ' ένα καθυστερημένης νοητικότητας γίγαντα, μ' ένα άμορφο τέρας που είναι ανίκανο να αντιδράσει ευέλικτα και αποτελεσματικά σ' ένα ταχέως μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Πράγματι, κάθε φορά που υπήρξε ανάγκη αντιμετώπισης μιας κρίσης ή πρόκλησης — όπως η ανάγκη εκσυγχρονισμού της γεωργίας στις αρχές του 20ού αιώνα ή ανάγκη αποτελεσματικής εκβιομηχάνισης στο Μεσοπόλεμο ή η ανάγκη αυτόνομης ένταξης στην κοινή Αγορά —, το κράτος λειτούργησε και λειτουργεί κατά τρόπο που εντείνει αντί να μειώνει την περιθωριοποίηση της χώρας. [Μ' αυτά τα δεδομένα, το πρόβλημα της Ελλάδας δεν είναι τόσο η ενίσχυση των μηχανισμών της Αγοράς όσο ο εκσυγχρονισμός της κρατικής μηχανής. Γιατί εάν η Ελλάδα πετύχει να αποφύγει τη μόνιμη περιθωριοποίηση της μέσα στην Κοινότητα, αυτό θα γίνει μόνο με την βοήθεια ενός ευέλικτου και αποτελεσματικού κρατικού παρεμβατισμού, ενός παρεμβατισμού που θα ενισχύει την ιδιωτική πρωτοβουλία και τους μηχανισμούς της αγοράς. Μ' άλλα λόγια, αν η Ελλάδα θέλει να παύσει ένα σχετικά αυτόνομο ρόλο μέσα στην Κοινότητα θα πρέπει: α) να προβεί σε μια δραστηκή ορθολογικοποίηση της δημόσιας διοίκησης, β) να αλλάξει ριζικά τις σχέσεις κυριαρχίας, δηλαδή τον τρόπο ελέγχου της κρατικής μηχανής, έτσι ώστε να σταματήσει να θυσιάζεται ο εκσυγχρονισμός της οικονομίας και οι κοινωνίες στο βωμό του κρατισμού και της κομματάρχιας.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΝΟΝΤΑΣ, προσπάθησα να εξετάσω τις έννοιες του σύγχρονου και του εκσυγχρονισμού, όπως αυτές λειτουργούν μέσα σε 4 διαφορετικά θεωρητικά πλαίσια.

ΠΡΩΤΟ στο πλαίσιο εξελικτικών και νεοεξελικτικών θεωριών που

Βλέπουν τον εκσυγχρονισμό σαν ένα σχεδόν γραμμικό πέρασμα από λιγότερο σε περισσότερο διαφοροποιημένες κοινωνίες.

ΔΕΥΤΕΡΟ στο πλαίσιο πιο ιστορικά προσανατολισμένων θεωριών που προσπαθούν να εντοπίσουν τις ποιοτικές διαφορές μεταξύ βιομηχανικών και βιομηχανικών κοινωνιών, τονίζοντας τις κοσμογονικές αλλαγές που το κράτος-έθνος και ο βιομηχανικός καπιταλισμός επέφεραν στον σύγχρονο κόσμο.

ΤΡΙΤΟ προσπαθήσα να εξετάσω την έννοια του σύγχρονου στο πλαίσιο νεο - μαρξιστικών θεωριών της εξάρτησης που κατά αντιεξελικτικό τρόπο, τονίζουν ότι οι κοινωνίες που μπήκαν στο δρόμο για την ανάπτυξη είναι ποιοτικά διαφορετικές από τις καπιταλιστικές χώρες του πρώτου κόσμου - με την έννοια πώς η αγορά, το κράτος και η κουλτούρα λειτουργούν κατά τέτοιο τρόπο που τα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα του πολίτη δεν εξαπλώθηκαν τόσο πλατιά στις λαϊκές τάξεις.

ΤΕΤΑΡΤΟ και τελευταίο εξέτασα την έννοια του εκσυγχρονισμού στα πλαίσια των πρόσφατων θεωρήσεων που προσπαθούν να απαλλάξουν από τις σχηματοποιήσεις και τις υπερχεικεύσεις και των εξελικτικών και των αντιεξελικτικών θεωριών ανάπτυξης τονίζοντας τη μεγάλη ποικιλία των αναπτυξιακών τροχειών στο λεγόμενο τρίτο κόσμο, καθώς επίσης και τον πρωταρχικό ρόλο που το κράτος παίζει στην επιτυχία καθώς και στην αποτυχία περιπτώσεων ύστερου εκσυγχρονισμού.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.

ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΚΕΝΤΡΙΣΜΟΣ

Τελειώνοντας θα ήθελα να αναφερθώ σ' ένα πρόβλημα που συνδέεται άμεσα με το πρόβλημα του εκσυγχρονισμού. Αυτό συνίσταται στην πρακτική πώς οι νεοεξελικτικές, νεομαρξιστικές αλλά και και οι πιο πρόσφατες θεωρίες της ανάπτυξης χαρακτηρίζονται από έναν έντον Ευρωκεντρισμό: Δηλαδή μετρούν την ανάπτυξη ή υποανάπτυξη, με βάση πάντα αυτό που έγινε στη Δύση. Ετσι οι Δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες, ιδίως μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, γίνονται το μοντέλο δηλαδή, μας παρέχουν τα καθολικά μέτρα και σταθμά με βάση τα οποία μετράμε την σχετική αποτυχία ή επιτυχία κάθε ύστερης ανάπτυξης.

Νομίζω πώς η κριτική που βασίζεται στον Ευρωκεντρισμό είναι μάλλον επιφανειακή. Και αυτό γιατί πολλά χαρακτηριστικά της δυτικής καπιταλιστικής ανάπτυξης, ιδίως όταν τα δει κανείς σ' ένα αρκετά αφηρημένο επίπεδο, έχουν ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ. Δηλαδή παρόλο που πρωτοπαρουσιάστηκαν ή αναπτύχθηκαν πλήρως στην Δύση, η σύνδεσή τους με τον δυτικό πολιτισμό δεν σημαίνει πώς μπορεί κανείς να τα αποφύγει σ' άλλες περιοχές του σύγχρονου κόσμου. Δηλαδή, με άλλα λόγια αποτελούν αυτό που ο αποκαλεί EVOLUTIONARY UNIVERSALS (εξελικτικές καθολικότητες).

Πιο συγκεκριμένα, θεσμοί όπως η αγορά στο οικονομικό επίπεδο, η γραφειοκρατία (με την Βεμπεριανή έννοια του όρου) στο πολιτικό και η επιστήμη στο πολιτιστικό, ενώ πήραν την πιο εξελιγμένη μορφή της στη Δύση, έχουν ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ -από την άποψη ότι μια σύγχρονη διαφοροποιημένη κοινωνία είναι αδύνατον να τ' αποφύγει ή να τ' αντικαταστήσει με κάτι άλλο, χωρίς τεράστιες δυσλειτουργίες.

Και κάτι παρόμοιο μπορεί κανείς να υποστηρίξει για την κοινοβουλευτική δημοκρατία Δυτικού Τύπου. Παρόλο που οι δημοκρατικοί θεσμοί πήραν την σύγχρονη μορφή τους στη Δύση, δεν πρόκειται για μια απλή ιδιαιτερότητα του Ευρωπαϊκού πολιτισμού που οι Ευρωπαϊκές κοινωνίες μπορούν να αποφύγουν ατιμώρητα. Όπως υποστηρίζει ο PARSONS ο Δημοκρατικός Κοινοβουλευτισμός αποτελεί μια εξελικτική αναγκαιότητα για μια κοινωνία που θέλει να προχωρήσει σε ψηλότερα επίπεδα εξέλιξης και διαφοροποίησης. Απ' αυτή την άποψη σύγχρονες κοινωνίες που απορρίπτουν αυτό το θεσμό, δεν είναι απλώς διαφορετικές από τις δυτικές κοινωνίες, αλλά είναι, από εξελικτική άποψη, πιο αρχαϊκές και αρτηριοσκληρωτικές.

Απ' αυτή τη σκοπιά και η θεσμοποίηση ελευθέρων αγορών και η θεσμοποίηση ενός κοινοβουλευτικού πλουραλισμού στην Ανατολική Ευρώπη δεν μπορεί να εννοηθεί απλώς σαν δουλική μίμηση της Δύσης, ή σαν την ήττα του σοσιαλισμού και το θρίλαμπο της αστικής δυτικοευρωπαϊκής ιδεολογίας.

Η δημοκρατία, σε χώρες που έχουν φτάσει σ' ένα ψηλό επίπεδο ανάπτυξης, όπως και η επιστήμη, η αγορά, και ο γραφειοκρατικός τρόπος οργάνωσης έχουν ένας είδος ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΤΗΤΑΣ.

Ετσι κατά τον ίδιο τρόπο ενώ είναι μάλλον γελοίο να προσπαθεί κανείς να καταπολεμήσει την φυσική και την βιολογία σαν δυτική, προσπαθώντας να αναπτύξει αφροκεντρικές ή παραχωχές - είναι εξίσου απαράδεκτο να απορρίπτει κανείς τον Δημοκρατικό πλουραλισμό με το επιχείρημα του Ευρωκεντρισμού.

Με άλλα λόγια το επιχείρημα ότι στη Ανατολική Ευρώπη πριν την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού υπήρχε ένα άλλο είδος δημοκρατίας (τον λεγόμενο δημοκρατικό συγκεντρωτισμό) που απέφευγε τα αστικά και ευρωκεντρικά χαρακτηριστικά του Δυτικού Κοινοβουλευτισμού, είναι απαράδεκτο.

Σ' αυτή την περίπτωση το επιχείρημα του Ευρωκεντρισμού χρησιμοποιείται για να αποκρύψει το προφανές γεγονός ότι στην Σοβιετική Ένωση δεν υπήρχε πλουραλισμός στο επίπεδο των πολιτικών δυνάμεων: και πώς ο πολιτικός ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ είναι μια ΚΑΘΟΛΙΚΗ προϋπόθεση για κάθε πολιτεύμα που θέλει να αποκαλεστεί δημοκρατικό.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πώς δεν υπάρχει τεράστια ποικιλία μεταξύ κοινοβουλευτικών, πλουραλιστικών συστημάτων και πώς μερικά δεν είναι πιο δημοκρατικά από άλλα ούτε και βέβαια σημαίνει πώς το είδος της δημοκρατίας που βλέπουμε στις ΗΠΑ ή στην Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑ δεν μπορούν να με την εξάπλωση δημοκρατικών δικαιωμάτων στο χώρο της εργασίας, ή της οικογένειας.